

ЕКОНОМІЧНА СУТЬ І ПРИЗНАЧЕННЯ ФІНАНСОВИХ РЕСУРСІВ У ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Анотація. У статті розглянуто різні підходи до визначення сутності поняття “фінансові ресурси”, уточнено дефініцію “фінансові ресурси підприємства”, визначено критерії класифікації фінансових ресурсів.

Ключові слова: фінансові ресурси, грошові кошти, грошовий потік, капітал підприємства, джерела фінансових ресурсів.

Annotation. In the article are considered different approaches to determination of essence of concept “financial resources”, is specified essence “financial resources of enterprise”, certainly criteria of classification of financial resources.

Key words: financial resources, monies facilities, money stream, capital of enterprise, source of financial resources.

Вступ. У сучасних умовах становлення економіки України розвиток вітчизняного бізнесу набуває особливої динамічності, що пояснюється наявністю досить жорсткої конкуренції як з боку українських, так і з боку іноземних компаній, а також підвищенням вимог споживачів до товарів та послуг, що пропонуються на ринку. Фінансові ресурси становлять матеріальну основу фінансів та визначають фінансовий потенціал будь-якого економічного суб'єкта, створюючи сприятливі умови для його виробничого і науково-технічного розвитку.

Здійснюючи фінансово-господарську діяльність, підприємство стикається з проблемою формування капіталу та визначення оптимальної його структури, збалансування грошових потоків підприємства, нестачею фінансових ресурсів, пошуком нових джерел фінансування та створення інвестиційної привабливості підприємства. І хоча фінансові ресурси самі по собі не створюють нового продукту, а лише беруть участь тою чи іншою мірою у його створенні, вони потенційно закладені в природних, матеріальних і трудових ресурсах. На мікрорівні вони є об'єктом управління – обліку, аналізу, планування, розподілу і використання на конкретні цілі, передбачені в фінансовому плані (бюджеті) підприємства.

Формування та використання фінансових ресурсів у сфері підприємництва здійснюється з метою підвищення ефективності всіх напрямків діяльності суб'єктів господарювання і забезпечення їх подальшого розвитку. Це можливо при спрямуванні фінансових ресурсів на впровадження нових технологій, поліпшення використання основних фондів, прискорення обороту оборотних коштів тощо.

Постановка завдання. Характерною особливістю для фінансів будь-якої економічної системи є те, що фінансові ресурси виступають матеріальними носіями фінансових відносин, виокремлюючись при цьому з сукупності інших економічних категорій. Таким чином, процес формування, розподілу і використання фінансових ресурсів і є об'єктом економічної оцінки. Тут проявляється визначена обумовлена залежність: фінанси як система економічних відносин знаходять своє явне і конкретне вираження у фінансових ресурсах.

Проблеми методології процесу формування фінансових ресурсів суб'єктами господарювання потребують чіткого уявлення щодо їх економічної природи в умовах становлення і розвитку ринкових відносин. Місце і роль фінансових ресурсів у розширеному відтворенні можна чітко визначити лише тоді, коли матимемо їх теоретичне обґрунтування як економічної категорії.

Вивчення значної кількості наукової, методичної та навчальної літератури дозволяє зробити висновок, що ця дефініція донині не має однозначного визначення. Говорячи про

фінансування господарської діяльності суб'єкта господарювання, ми зустрічаємо такі поняття, як фінансові ресурси, грошові потоки, грошові кошти, капітал підприємства. Часто дослідники і науковці по-своєму визначають ці поняття, одні їх ототожнюють, другі – розмежовують, інші – визначають один термін через інший. Однозначне й обґрунтоване тлумачення сутності цієї фінансової категорії має значення не тільки для теорії, але й для практичного здійснення фінансової роботи на підприємстві.

Метою нашого дослідження є уточнення поняття “фінансові ресурси підприємства”, що дозволить точніше визначити об'єкт оцінки, а через нього – обґрунтувати форми і методи впливу фінансових ресурсів на весь відтворювальний процес суб'єкта господарювання та надалі оптимізувати структуру джерел фінансування.

Результати. Розвиток промисловості вимагає належного сталого фінансового забезпечення, що передбачає досягнення безперервності руху фінансових ресурсів у відтворювальних процесах економічної діяльності суб'єктів господарювання шляхом раціонального використання власних фінансових ресурсів, залучення додаткових джерел фінансування та узгодження обсягів власних і залучених фінансових ресурсів відповідно до потреби.

Фінансові ресурси – це всі грошові кошти підприємства, накопичені в процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту, акумульовані в цільових фондах і перетворені у відповідну матеріальну форму або призначені для здійснення визначених витрат [5]. Як бачимо, таке визначення сутності фінансових ресурсів ґрунтується на розширеному їх трактуванні: кошти, наявні у розпорядженні суб'єкта господарювання, що характеризують фінансовий стан підприємства і водночас є джерелом його розвитку; основним джерелом їх формування є валовий національний продукт.

Автори підручника за редакцією А.Поддєрьогіна уточнюють, що до фінансових ресурсів належать грошові фонди й та частина коштів, яка використовується в нефондовій формі [11]. При цьому, наприклад, І.Бланк наголошує, що дана сукупність коштів формується з метою фінансування розвитку підприємства в майбутньому періоді [1].

Розмір фінансових ресурсів, що формується на рівні підприємства, визначає можливості здійснення необхідних капітальних вкладень, збільшення оборотних активів, виконання усіх фінансових зобов'язань, забезпечення потреб соціального характеру. Таким чином, фінансові ресурси можна визначати і як грошові фонди цільового призначення, що формуються в процесі розподілу і перерозподілу суспільного продукту та використовуються у статутних цілях підприємств [2]. Однак у такому визначенні не враховується, що частина фінансових ресурсів підприємства може формуватися в нефондовій формі, що також є важливим з погляду суб'єктів господарювання. Адже за умов формування ринкових відносин грошові кошти використовуються суб'єктами господарювання в міру потреби і наявності, тобто заздалегідь грошові кошти не формуються у відповідні фонди і, таким чином, не виключаються з кругообігу грошових коштів.

Проведення фінансово-господарської діяльності підприємством передбачає, що грошові кошти постійно надходять на рахунки у банк або в касу у вигляді виручки від реалізації або доходів і вибувають при здійсненні платежів. У процесі формування, розподілу, перерозподілу і використання фінансових ресурсів підприємств виникає широкий спектр грошових відносин, які відображають економічний зміст сфери фінансів. У згаданому контексті фінансові ресурси розглядають також через форму їх вираження, зокрема, як сукупність власних грошових доходів і надходжень ззовні (залучені і позичені кошти) [7; 10], грошові кошти і прирівняні до них потоки [8], грошові засоби, кошти, прибутки і надходження, що є в розпорядженні підприємства [4], призначені для виконання фінансових зобов'язань підприємства, фінансування поточних витрат і витрат, пов'язаних з розширенням виробництва та підтримки стійкості фінансово-економічної діяльності господарюючого суб'єкта. Таким чином, вся сукупність фінансових відносин

підприємств може бути умовно подана у вигляді грошових потоків і мати чіткі вартісні характеристики.

Постає питання: якщо прирівнювати фінансові ресурси до всіх грошових коштів, якими розпоряджається підприємство, то чим відрізняються фінансові ресурси від вхідних грошових потоків? Та й в західній економічній літературі взагалі використовується тільки поняття “вхідні грошові потоки”, в українській – “фінансові ресурси підприємств”.

Вітчизняні вчені визначають грошові кошти як надходження і вибуття грошових коштів підприємства та їх еквівалентів, генерованих у результаті його господарської діяльності, рух яких пов’язаний з фактором часу, ризику та ліквідності [1]. Тобто ці автори визнають, що грошовий потік (рух грошових коштів) представляє собою процес надходження грошових коштів на рахунки або в касу підприємства та використання грошових коштів з банківських рахунків або каси при здійсненні платежів суб’єктом господарювання.

Надходження і використання коштів показує рух грошових коштів, грошові потоки відображають в динаміці зміни основних кількісних характеристик фінансових ресурсів. Вхідні грошові потоки не мають цільового призначення, не прив’язані до вихідних грошових потоків і не обов’язково використовуються підприємством за призначенням. Характерною ж ознакою фінансових ресурсів, на нашу думку, є їх цільове спрямування.

Ототожнення понять “фінансові ресурси” та “грошові кошти” є неправомірним і з погляду більшості вітчизняних підприємств, які, зазвичай, є обмеженими у коштах, виходячи з реалій сучасних умов господарювання в Україні [3]. Тому, на наш погляд, при визначенні терміна “фінансові ресурси” слід враховувати особливості певного суб’єкта господарювання, зокрема нерівномірність розподілу фінансових ресурсів та руху грошових коштів протягом відтворювального процесу виробництва.

На нашу думку, ототожнюючи фінансові ресурси з грішми, значно звужують поняття “фінансових ресурсів”, адже до їх складу входять не лише наявні, але й потенційні грошові кошти. А відмінність категорії “фінансові ресурси” від категорії “гроші” полягає в тому, що “фінансові ресурси” опосередковують фінансові відносини, які виникають в процесі розподілу продукту, виробленого суб’єктами господарювання. Для більшої точності доцільно було б окремо зазначити, що фінансові ресурси не просто грошові кошти, а деякий ресурс, що здатний перетворюватися на капітал, який не виступає у вигляді реальних грошей.

Зауважимо, що такої ж точки зору щодо визначення фінансових ресурсів дотримується В.Опарін. Він не погоджується з трактуванням поняття фінансових ресурсів як суми коштів, які перебувають у розпорядженні суб’єктів підприємницької діяльності [10]. На його думку, за такого підходу практично неможливо визначити, що є передумовою, тобто ресурсами, а що результатом, тобто доходами (валовим та чистим прибутком). Фінансові ресурси – це лише ті грошові кошти, які “роблять” гроші. Вчений виокремлює матеріалізовані фінансові ресурси, вкладені в основні засоби, які постійно забезпечують виробничий процес, і ті, що перебувають в обігу, обслуговуючи окремий виробничий цикл – оборотні кошти [10], а також включає до складу фінансових ресурсів підприємства ті кошти, що знаходяться в розпорядженні його контрагентів (дебіторська заборгованість, фінансові інвестиції, витрати майбутніх періодів), але належать підприємству, і ті, що представляють собою вартість основних і оборотних засобів. Таким чином, В.Опарін підкреслює, що фінансові ресурси є динамічним поняттям, вказуючи на цільове спрямування фінансових ресурсів та напрямки їх розміщення. Проте автор, на наш погляд, дещо звужує напрями розміщення та не вказує джерела формування фінансових ресурсів підприємства.

У економічній літературі висловлюється думка щодо існування фінансових ресурсів не тільки у грошовій формі. За використанням фінансові ресурси підприємства поділяють на:

- матеріалізовані фінансові ресурси (вкладені в основні засоби, запаси, виробництво, готову продукцію тощо);
- грошові фінансові ресурси (грошові кошти та їх еквіваленти) [5].

Якщо ж вважати, що фінансові ресурси підприємств включають не лише грошові кошти, то постає питання: чим відрізняється категорія “капітал” від поняття “фінансові ресурси підприємств”?

Фінансові ресурси підприємств – це власний, позичений та залучений грошовий капітал, що використовується підприємствами для формування своїх активів і здійснення виробничо-фінансової діяльності [5]. В даному випадку капітал визначається як вихідна база, необхідна для здійснення виробничо-господарської діяльності суб’єктом підприємництва. Капітал включає в себе основні засоби, предмети і знаряддя праці, грошові кошти в касі і на рахунках підприємства. Фінансові ресурси тут виступають складовою капіталу підприємства і мають вираз грошових коштів.

Проте варто розуміти, що рівень ефективності будь-якої підприємницької діяльності залежить від величини та структури капіталу, бо саме капітал у розрізі джерел його формування дає можливість попередньої оцінки щодо забезпеченості підприємства власними коштами. Адже використання фінансових ресурсів здійснюється підприємством за багатьма напрямками, не лише для інвестування власних коштів у капітальні витрати на розширення виробництва, технічне відновлення, інвестування ресурсів у цінні папери інших фірм, які придбані на ринку, а й на здійснення платежів організаціям фінансово-банківської системи у зв’язку з виконанням зобов’язань (внесення податків у бюджет, сплата відсотків банкам за користування кредитом, погашення позик, страхові платежі і т. ін.), спрямовування ресурсів на утворення грошових фондів заохочувального і соціального характеру, використання ресурсів на добродійні цілі, спонсорство.

Насправді формування фінансового капіталу є одним з напрямів використання фінансових ресурсів з метою забезпечення подальшої господарської діяльності. Отже, належність капіталу до фінансових ресурсів залежить від його розміщення, а фінансові ресурси водночас слід розглядати як джерело формування капіталу, основного і оборотного, причому їх формуванню передують створення грошового капіталу.

Підприємство, організовуючи господарську та інвестиційну діяльність, використовує фінансовий капітал, джерелами формування якого є не тільки власні фінансові ресурси, а й ресурси, прирівняні до власних та позичені [8]. Формування фінансових ресурсів відбувається в процесі створення підприємства і реалізації його фінансових відносин при здійсненні господарсько-фінансової діяльності. Фінансові ресурси характеризують фінансовий потенціал, тобто можливості підприємства у здійсненні витрат з метою отримання доходу. Критерієм фінансових ресурсів є ознака їх призначення (але не обов’язково вже спрямування коштів на виконання зобов’язань і здійснення витрат), в той час як капітал представляє собою вже задіяні в обороті кошти, які приносять дохід.

Водночас, враховуючи те, що реальне формування фінансових ресурсів починається тільки на стадії розподілу, коли вартість реалізована і у складі виторгу відокремлюються конкретні економічні форми реалізованої вартості [12], авторський колектив під керівництвом В.Родіонової акцентує увагу на розподільних відносинах щодо формування фінансових ресурсів.

Разом з цим І.Зятковский та Д.Моляков підкреслюють виробничу основу формування фінансових ресурсів [6; 9]. Під фінансовими ресурсами підприємств розуміють грошові фонди цільового призначення, сформовані у процесі розподілу і перерозподілу валового внутрішнього продукту, створеного на підприємстві, якими воно володіє, розпоряджається на правах власності або повного господарського відання і використовує на статутні потреби. Фінансові ресурси в такому випадку виступають вже результатом використання грошових коштів та постають як грошові вираження новоствореної

вартості; автори також визначають ознаки фінансових ресурсів підприємств: джерела їх формування та факт володіння і розпорядження ними суб'єктом господарювання.

Як ми вже зазначали, деякі автори [7; 11] взагалі не дають визначення поняття “фінансові ресурси”, а лише вказують джерела їх формування – власні, залучені та позичені кошти. Так, наприклад, Л.Павлова обмежує обсяг фінансових ресурсів тільки власними джерелами фінансування розширеного відтворення, які залишаються у розпорядженні підприємства після виконання поточних зобов'язань по платежах і розрахунках.

Однак не всі фінансові ресурси підприємства формуються за чітко визначеним розміром, оскільки частина їх створюється в результаті форс-мажорних обставин (надзвичайних подій), а розмір авансованих в основні і оборотні засоби фінансових ресурсів може не збігатися з коштами, що повертаються на рахунки підприємства в результаті продажу товарів, у виробництві яких використано оборотні і основні засоби.

Оскільки фінансові ресурси забезпечують не тільки просте, але й розширене відтворення, важливою складовою фінансових ресурсів є позикові кошти, які мобілізуються на фінансовому ринку. Тому заслуговує на увагу таке визначення фінансових ресурсів, при якому враховуються всі джерела коштів, акумульовані для формування необхідних активів з метою здійснення усіх видів діяльності як за рахунок власних доходів, нагромаджень та капіталу, так і за рахунок різного роду надходжень [3]. Тобто фінансові ресурси підприємств пов'язані зі зміною форми вартості з грошової на матеріальну і є динамічним поняттям. Отже, формування фінансових ресурсів підприємств відбувається в момент надходження грошових коштів на рахунки і в касу підприємства, а їх використання означає процес обміну грошових коштів на матеріальні ресурси з метою продовження господарської діяльності підприємства.

Організація фінансових відносин підприємства базується на формуванні, русі та ефективному використанні фінансових ресурсів підприємства, тобто фінансові ресурси виступають матеріальним носієм фінансових відносин. При цьому необхідно відзначити, що різні за видами фінансові ресурси (зовнішні або власні) характеризують перш за все різні ступені поділу та руху цих ресурсів, зокрема:

- перерозподіл вільних ресурсів, які залучені або запозичені підприємством;
- перерозподіл наявних ресурсів окремого суб'єкта господарювання;
- незаконний перерозподіл ресурсів у разі існування кредиторської заборгованості, яка у перехідній економіці виникає переважно внаслідок порушень у кругообігу ресурсів та призводить зазвичай до фінансових ускладнень.

Не менш важливим питанням є й визначення джерела фінансування підприємств. Фінансові ресурси, перебуваючи в постійному русі, можуть змінювати форму з метою створення умов формування нових фінансових ресурсів, а джерело фінансового ресурсу залишається незмінним; припинення ж існування джерела фінансових ресурсів автоматично означає відсутність відповідного фінансового ресурсу, тобто джерело фінансування є первинним і виступає передумовою виникнення фінансових ресурсів. Ураховуючи вищевикладене, економічна сутність джерел фінансових ресурсів полягає у визначенні вектора (напрямку) і розміру надходження фінансових ресурсів.

Наявність достатніх фінансових ресурсів – необхідна умова успішного функціонування будь-якої підприємницької структури незалежно від сфери діяльності, галузевої спрямованості й організаційно-правового статусу. Водночас джерела їх формування та порядок залучення на підприємствах державної та недержавної форм власності відмінні. Разом з цим необхідно зазначити, що перехід України до ринкових відносин і пов'язані з ним трансформаційні процеси в економіці зумовили формування нових видів фінансових ресурсів підприємства, які мають як короткостроковий, так і довгостроковий характер залучення. Визначальними при виборі джерела фінансових ресурсів, на нашу думку, повинні бути цілі фінансування суб'єкта господарської діяльності, зокрема фінансування при заснуванні підприємства, на розширення діяльності, рефінансування чи санаційне фінансування.

Висновки. В умовах ринкових відносин ефективно управління передбачає оптимізацію всіх видів ресурсів, що використовуються в господарській діяльності підприємства. Фінансові ресурси набувають головного значення, адже від того, наскільки ефективно вони формуються і використовуються, залежить соціальний та економічний добробут власників, працівників і підприємства в цілому. Роль фінансових ресурсів важлива на всіх етапах виробничого процесу, але особливого значення вони набувають у стратегічному плані розвитку господарюючого суб'єкта.

Проаналізувавши запропоновані різними авторами підходи до трактування поняття “фінансові ресурси”, можна зробити висновок, що в економічній науці має місце суттєва розбіжність щодо визначення економічної природи і тлумачення цього терміна. Одночасно висловлювання одних вчених-економістів щодо тлумачення сутності фінансових ресурсів часто не суперечать точкам зору інших науковців, а лише доповнюють їх.

Визначаючи економічний зміст поняття “фінансові ресурси”, необхідно чітко назвати ті критерії, яким воно повинно відповідати. На нашу думку, до таких критеріїв належать: джерела створення, форма прояву, цільове призначення.

Відповідно, всі кошти, що є в розпорядженні підприємства і складаються з основних і оборотних засобів, що представлені у вартісному вираженні, є його фінансовими ресурсами. З іншого боку, загальна сума фінансових ресурсів підприємства характеризується сукупністю джерел фінансування цих коштів. Таке представлення сукупного обсягу фінансових ресурсів є групуванням їх за юридичною належністю, що відображається в пасиві балансу. Ці фінансові ресурси вкладені в об'єкти виробництва (активи) підприємства. Проте фінансові ресурси від цього не вичерпались, вони лише змінили грошову форму на матеріальну. Таким чином, відбулась видозміна фінансових ресурсів з метою виробництва знову-таки фінансових ресурсів. З цієї точки зору, актив балансу підприємства буде відображати його фінансові ресурси за формою їх прояву.

Отже, на наш погляд, фінансові ресурси підприємства – це сукупність грошових коштів та їх еквівалентів, мобілізованих у процесі господарської діяльності з метою їх раціонального розміщення для забезпечення фінансової стійкості та здійснення фінансово-економічної діяльності господарюючого суб'єкта. Таке визначення фінансових ресурсів підприємства є найбільш повним і точним. У ньому розкривається основний внутрішній зміст фінансових ресурсів, відповідно до чого з'являється можливість виявлення механізму впливу фінансів на відтворювальний процес.

1. Бланк И.А. Управление формированием капитала. – К.: Ника-Центр, 2000.
2. Воробйов Ю.М. Фінансовий капітал підприємницьких структур в умовах ринкової трансформації економіки: Автореф. дис. д-ра екон. наук: 08.04.01 / Київський національний ун-т ім. Тараса Шевченка. – К., 2003.
3. Глушенко В.В., Лобас В.С. Сучасні питання фінансового забезпечення підприємств сільського господарства. – Харків: СПД ФО, 2005.
4. Гриньова В.М., Коюда В.О. Фінанси підприємств в схемах: Навчальний посібник. – 3-є вид., переробл. і доп. – Х.: Вид. дім “ІНЖЕК”, 2004.
5. Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Смовженко Т.С. Фінансовий словник. – 3-тє вид., випр. та доп. – К.: Т-во “Знання”, КОО, 2000.
6. Зятковський І.В. Фінанси підприємств: Навчальний посібник. 2-ге вид., доп. і переробл. – Тернопіль: Економічна думка, 2002.
7. Ковалева А.М., Лапуста М.Г., Скамай Л.Г. Финансы фирмы: Учебник. – М.: ИНФРА-М, 2001.
8. Костирко Л.А. Стратегія фінансово-економічної діяльності господарюючого суб'єкта: методологія і організація: Монографія. – Луганськ: вид-во СЛУ ім. В.Даля, 2002.
9. Моляков Д.С. Финансы предприятий отраслей народного хозяйства / Учеб. пособие. – М.: Финансы и статистика. – 1999.
10. Опарін Валерій М. Фінансова система України: Теоретико-методологічні аспекти / Київський національний економічний ун-т. – К.: КНЕУ, 2005.
11. Финансы предприятий: Учебник / Н.В.Колчина, Г.Б.Поляк, Л.П.Павлова и др.; Под ред. проф. Н.В.Колчиной. – М.: Финансы, ЮНИТИ, 1998.

12. Финансы рыночного хозяйства / В.М.Родионова (отв. ред.). – М.: Путь России; Экономическая литература, 2003.
13. Фінанси підприємств: Підручник / За наук. ред. А.М.Поддєрьогіна. – К.: КНЕУ, 2006.